

BUTLLETÍ

GRUP d'ESTUDIS SITGETANS

Any XLII

Maig del 2017

Nº 161

ELS INICIS DE L'AVIACIÓ EN LA PREMSA SITGETANA I EN EL RECORD (I)

David Jou i Andreu

Entre els molts al·licients de què es gaudeix llegint la premsa local, hi ha el testimoni de l'arribada a Sitges de descobriments que han canviat el món. En aquest article, ofereixo algunes dades extretes de la lectura de la premsa sitgetana, bàsicament l'*Eco*, el *Baluard* i la *Gasetta*, i dels meus records personals, sobre els inicis de la presència a Sitges de l'aviació, sobretot en el període que va de 1910 a 1940, i dedico un record a la vida d'Eduard Bonavia (1903-1930), un dels pioners de l'aviació militar, molt vinculat amb Sitges però poc conegut a causa de la seva mort prematura. Hi he afegit alguns breus comentaris per ajudar a situar aquestes referències en un marc més general. Fer-ho amb més detall ens ocuparia massa i està enllà dels meus propòsits.

L'any 1911: una gran festa de l'aviació

La primera referència a avions en la premsa sitgetana es troba en uns articles de l'*Eco* i del *Baluard* (sic, en ortografia antiga) del 2 de juliol de 1911, referents als preparatius d'un raid d'aviació que el 4 de juliol s'havia de fer entre Sitges i Tarragona. A França, ja a l'estiu de 1909 s'havia organitzat una Gran Setmana de l'Aviació, l'exemple de la qual degué influir en l'organització d'altres raids, com aquest de Sitges a Tarragona.

L'anunci que apareix a la primera pàgina de l'esmentat número del *Baluard* té el següent contingut: "Martes 4 de julio de 1911/ Gran Fiesta de la Aviación / (Primera en España)

/ 'Raid' aéreo Sitges – Tarragona / (64 kilómetros de recorrido) / por el célebre aviador Mr. Jean Mauvais, quien pilotará / un magnífico monoplano sistema Blériot. / Hora de salida: las 6 de la tarde / Efectuando previamente pruebas preparatorias / Campo de Aviación / en la prolongación del paseo de la Ribera entre la Riera Xica y el paseo Benaprés, junto al mar".

El llarg article que acompanya l'anunci exalta la relació de Sitges amb el món del motor i de la innovació, esmenta les primeres curses de la Copa Catalunya d'automobilisme per les carreteres del Penedès, el 1908 i el 1909, i diu que, amb la inèdita Gran Festa de l'Aviació, s'eixamplaria el ventall de la diversitat i de la innovació amb una dimensió encara més espectacular i agosarada. A més, explica el brillant currículum del pilot, que, als 32 anys, ja havia fet a França vols considerables i també, a Espanya, el primer vol Madrid-Alcalá i retorn, i parlava

Sortida de l'avió que intentà, sense aconseguir-ho, arribar a Tarragona

dels rècords aconseguits fins llavors per l'aviació, en durada, longitud i alçada dels vols.

Per a situar el fet, convé recordar que, tot just cinc anys abans, el desembre de 1906, Santos-Dumont havia aconseguit fer, a París, un vol d'una vintena de segons que fou considerat una proesa, i que en el gener de 1908 es va aconseguir el primer vol de més d'un quilòmetre. Aquell mateix any es va constituir a Barcelona l'*Associació de locomoció aèria*, pionera en el foment de l'aviació a la península ibèrica. El progrés fou ràpid i espectacular: el juliol de 1909, Blériot aconseguí travessar el canal de la Mànega, de Calais a Dover, cosa que va fer que l'aviació comencés a atreure l'atenció del públic, però també la dels militars, que el 1909 crearen a París l'*Escola superior d'aeronàutica i de construcció mecànica*. Poc després es feia el primer viatge París-Brussel·les, i s'intentà creuar els Alps en un vol que fracassà i suposà la mort del pilot.

A Catalunya, el primer, o uns dels primers vols, promoguts per l'esmentada *Associació de locomoció aèria*, foren els de Julien Mamet, a Barcelona, a l'hipòdrom de can Tunis, el febrer de 1910. Els vols van ser tres i van atreure un públic considerable, entre el qual hi havia el meu oncle Francesc Jou, que posteriorment me'n va parlar en diverses ocasions. Segons el meu oncle, el primer vol no s'aixecà prou i suscità dubtes en el públic de si realment s'havia volat. En canvi, el tercer vol durà uns dos minuts i va recórrer uns 60 metres. Així doncs, l'anunci del vol entre Sitges i Tarragona en l'esmentada data del 2 de juliol de 1911, pot ser considerada molt propera a la dels inicis de l'aviació a Catalunya, i mostrava una ambició gairebé inèdita a la península.

L'*Eco* i el *Baluart* de la setmana següent, el 9 de juliol, especialment el *Baluart*, es fan ressò d'aquesta festa de l'aviació¹. Segons explica el *Baluart*, el dilluns 3 de juliol, a mig matí, en un automòbil amb l'enseny de la *Sociedad aeronáutica española*, van arribar a Sitges els organitzadors de la prova i els pilots Mauvais i Laforestier. Els esperaven l'alcalde de Sitges, Pere Carbonell i Mestre, i els membres de la *Societat d'atracció de forasters*, i anaren a dinar, tots plegats, a l'hotel Subur. Després de dinar, es dirigiren a la pista que s'havia improvisat a l'altura de la riera Xica, el que ara és el carrer de Josep Anselm Clavé, entre les vinyes i el mar, en el lloc on hi ha el passeig Marítim, que llavors encara no existia. Els pilots, a causa de les irregularitats que hi havia en el terreny, no aprovaren la pista, i manifestaren que, si prèviament es mullava una franja prou ampla de sorra, preferien aixecar el vol des de la platja.

El dimarts 4, arribà, desmuntat, en el primer tren, des de Barcelona, l'avió, un Blériot amb motor Suore de set cilindres de cinquanta cavalls de vapor. Tot seguit, les peces de l'avió foren transportades a prop de la pista, on es va muntar. Moltes persones hi van anar passant per veure'l. Cap a les quatre de la tarda, tota la zona era plena de gent, unes 6.000 persones segons el *Balu-*

art, unes 8.000 segons l'*Eco*. L'èxit fou realment extraordinari, ja que Sitges tenia aleshores uns 3.000 habitants i les comunicacions eren molt menys fàcils que ara. S'hi va enviar una secció de peu de la guàrdia Civil per si calia posar ordre.

Diu el *Baluart*: "A les quatre de la tarda començà l'afluència de gent. Un temps apacible y un lleuger ventitjol feyen més agradable l'estada a la Ribera. De les cinch a les sis tots els camins y passeijos portaven una interminable corrua de gent al lloch de la festa". En el *Baluart* hi ha, també, un poema festiu sobre aquella gentada, signat amb el pseudònim de *Llucaguipaclissa*. La gent arribava en tren, en tartanes, en motos o en cotxes. A les 6 de la tarda el pilot Laforestier pujà a l'avió, en substitució de Mauvais, que era el que havia de pilotar l'artefacte. La premsa no dóna notícia de les causes de la substitució. En tot cas, a dos quarts de 7, l'avió s'envolà cap a ponent sañudat per la multitud entusiasta amb ovacions, aplaudiments i agitació de mocadors. L'avió va descriure diversos cercles d'exhibició sobre la multitud i començà el seu trajecte.

Dissortadament, però, el vol va durar ben poc, perquè l'avió que havia de fer el raid fins a Tarragona va caure al mar, a mig camí de Vilanova. Tres pescadors vilanovins rescataren l'aviador que, després d'haver maniobrat per no caure a terra, fet que hauria tingut conseqüències molt pitjors, s'havia fet una forta contusió al cap. Laforestier fou portat a l'hospital, on li embenaren el cap i el tractaren. L'endemà, l'avió fou remolcat fins a Sitges per la barca del pescador Josep Rosés. Examinat el motor, es va comprovar que l'avaría havia estat causada per un petit fragment de cable que havia quedat a l'interior d'un dels cilindres. Aquest desenllaç no va enterbolir l'entusiasme popular ni va descoratjar els organitzadors, que van plantejar tornar a fer aquest vol un parell de mesos després.

Poques setmanes després, del 25 al 29 de juliol, es va organitzar a València una cursa aèria València-Alacant-València, amb participació de tres aviadors. Potser l'èxit, parcial, de la cursa de València féu que el raid Sitges-Tarragona ja no es tornés a intentar. L'aviació, però, començava a tenir un aire competitiu, lúdic i innovador que va fer créixer el seu ressò social.

De 1912 a 1920: inicis de la consolidació

L'aviació continuà els seus progressos, però calgué esperar uns vuit anys més per a trobar altres notícies sobre aviació, a la premsa sitgetana. L'any 1919 va ser especialment intens en notícies referents al pas d'avions sobre Sitges. L'*Eco* del 3 de març de 1919 parla del pas d'un avió de grans dimensions en direcció a ponent, el motor del qual, malgrat l'altura a què volava, va fer un gran soroll que cridà l'atenció de la gent que contemplava el seu pas.

L'*Eco* del 25 de maig de 1919 explica que "A las seis menos cuarto de la mañana del jueves, un ruido de motores llamó la atención de los pocos vecinos que en aquel

¹ Cent-cinc anys després, Alba López Varas, se n'ha fet ressò en un article a l'*Eco* de l'1 de juliol de 2016, narrant l'esdeveniment i incorporant-hi tres fotografies de l'època.

momento de plácido quietismo matinal, estábamos en el Cap de la Vila, observando, en seguida, que dos aeroplanos surcaban el aire en dirección a poniente". L'Eco del 22 de juny de 1919 refereix un altre episodi aeronàutic: "A las siete y cuarto de la mañana del martes vimos cruzar el espacio a dos aeroplanos en dirección a poniente. A las once vimos otros dos, al parecer los mismos, dirigiéndose a levante, llamando la atención del vecindario". El 21 de setembre de 1919, ens diu, altra vegada, que: "Cerca de las cuatro de la tarde del lunes pasaron en dirección a poniente dos aviones de gran tamaño, cual funcionamiento de la hélice se veía perfectamente".

**Els dos hidroavions que van aterrar a Sitges.
Un en primer terme, i l'altre més lluny, a la Fragata**

Aquests avions corresponien, probablement, als inicis del correu postal aeri. Efectivament, el juliol de 1912, s'havia fet el primer vol de Barcelona a Palma, i davant de la possibilitat de vols transmediterranis, França, que aleshores tenia Algèria i algunes altres possessions colonials al nord d'Àfrica, es va interessar per crear un correu aeri. El 1913, Roland Garros fou el primer a anar des de Provença fins a Tunísia, i el 1918, la companyia francesa *Lignes aériennes Latécoère* efectuà uns primers vols d'estudi entre Tolosa i Barcelona, que prepararen la creació, a partir de 1919, de la línia Tolosa-Casablanca i Tolosa-Rabat.

En relació a això, a finals d'octubre i començaments de novembre de l'any 1919 es produí un fet destacat. Ja no es tractava d'avions sobrevolant el poble, sinó d'un esdeveniment més proper i excitant: "A les cinc de la tarda d'ahir, dos avions van aterrar a la Ribera davant del carrer Nou, on malgrat la pluja va acudir-hi gran gentada. Eren els aparells 3 i 6 del servei aeri Toulouse-Rabat, que ja havien aterrat a Roses i aquí varen fer el mateix per causa de la boirina" (Eco 1.XI.1919). I a la setmana següent diu: "Ampliant la notícia de la setmana passada, es tractava de dos hidroavions francesos procedents de Sant Raphael (Niza) i Roses, que es dirigien a Tarragona i Casablanca i formaven part d'una escuadrilla de guerra de sis avions, escortats per un vaixell armat. Els aviadors, tinent Bellot, del 6, i l'alferes Corret amb els seus ajudants, foren obsequiats per Utrillo, Sunyer i Martino. Un dels avions, el 6, tenia avaries importants que va reparar el fuster Magí Rius amb molta traça i va ser felicitat pel seu treball" (Eco 9.XI.1919).

Tres setmanes després, l'alcalde de Sitges rebia una carta del cònsol de França a Barcelona, agraint les atencions als aviadors francesos (Eco 30.XI.1919). Cal tenir present que llavors les hèlixs eren de fusta, i els avions de fusta i tela, cosa que podria explicar que un simple fuster

pogués reparar l'avió.

De 1920 a 1929: de la Pena de l'aire als vols transcontinentals

Llegim en el *Baluard* del 8 de maig de 1920: "Cap al migdia, a la platja, prop de l'escorxador [que llavors estava situat on l'avinguda Sofia arriba avui al passeig Marítim, on hi ha els Apartaments Mediterrani], aterrà un aeroplà de l'escola d'aviació del Prat i el pilot [Josep Canudas i Busquets] i l'acompanyant, aprofitant el bon dia, se'n van anar a dinar a l'Hotel Subur. Cap a les cinc de la tarda han tornat a emprendre el vol". Probablement, aquest simpàtic, sorprenent i epicuri episodi formava part dels esforços de Josep Canudas per a fomentar l'aviació a Catalunya.

El 1922, Canudas fou el promotor del camp d'ateratge del Prat del Llobregat i fundador de la Pena de l'aire, adherida a l'*Aeroclub de Catalunya*. L'entusiasme de Canudas i els seus esforços pel foment de l'aviació foren molt grans. Entre ells, es poden citar vols gratuïts a diversos llocs de Catalunya, on aterrava en camps improvisats. A Sitges, en concret, féu diversos vols, aterrant en el camp de golf de Terramar i passant algunes hores al seu hotel.

El 15 de gener de 1928, Josep Canudas donà una conferència a Sitges, al Patronat d'Acció Social Catòlica. *L'Amic de les Arts* del 31 de desembre de 1927 anuncià la conferència i *La Fita* de gener de 1928 en va fer una ressenya. Va ser organitzada per l'*Ateneu El Centaure* i tractava de *L'estat actual de l'aviació civil i el meu raid Barcelona-New York*. Començava l'entusiasme pel perillós repte de travessar els oceans, i Canudas volia participar-hi, però no ho va poder fer per manca de finançament. Un dels grans entusiastes de la persona i dels projectes de Josep Canudas fou el poeta J. V. Foix, vinculat a Sitges a través de les seves col·laboracions en les revistes

impulsades per Josep Carbonell i Gener, *Terramar, Monitor* i *L'Amic de les Arts*. En aquestes revistes, Foix parlà en diverses ocasions de l'aviació, tema que havia tractat també en el diari *La Publicitat*.

De fet, un dels primers textos literaris sobre aviació que trobem a la premsa sitgetana és a *L'Amic de les Arts* del 29 de febrer de 1928. És un poema en prosa, de Joan J. Mitjavila, titulat *Avions*, que acaba dient "nosaltres enyorem el despertar del matinet traient el son dels porticons i el veure l'arribada dels vaixells del cel, portant clavada al cor de l'hèlix un pom d'estrelles llagrimjants".

En el número del 31 de març de 1929 de *L'Amic de les Arts*, que és una mena de manifest surrealista, Sebastià Gasch, a l'inici de l'article *Vers la supressió de l'art*, afirma que "enginyers i industrials, constructors de cotxes i d'avions, de locomotores i de paquebots, creen inlassablement unes construccions que, independentment de llur valor utilitari, posseeixen un autèntic lirisme. Lirisme autèntic perquè no és volgut. Perquè és involuntari. Perquè la seva elaboració no ha estat presidida per una idea artística preconcebuda i desnaturalitzadora".

En el *Manifest* que acompanyava el número, signat a Barcelona per Dalí, Montanyà i Gasch el març de 1928, s'afirma, entre altres coses, "per nosaltres, Grècia es continua en l'acabat numèric d'un motor d'avió, en el teixit anti-artístic d'anònima factura anglesa dedicat al golf, en el nu, en el music-hall americà". O també, entre el que els signants consideren nous signes de vitalitat de l'art, "hi ha el saló de l'automòbil i de l'aeronàutica". Tot això, dins d'un context en què els autors han proclamat que "el maquinisme ha revolucionat el món; el maquinisme –antítesi del circumstancialment indispensable futurisme– ha verificat el canvi més profund que ha conegut la humanitat".

També en aquella època, *L'Eco* explicava: "Sorprendió al vecindario la presencia de un magnífico biplano que después de algunas evoluciones, se dirigió a poniente aterrizando en Villanueva, pilotado por don Joaquín Gayón y el mecánico Antonio Felip, del aeródromo que los Talleres Hereter poseen en el Prat, en cuyo trayecto emplearon veinticinco minutos. El biplano pertenece a la escuela T. H. número 3 y está provisto de un motor rotativo Le Rhone de 80 caballos" (*Eco* 30.V.1920). L'impuls que havia pres l'aviació era, doncs, un fet. I, en relació al que hem dit abans, sobre el transport ràpid de correu per via aèria, diu el *Baluart* que "un dels aeroplans que fan el servei de correus de Bordeus a Casablanca, sembla que degut a una avaria, ha aterrat al camp de Terramar" (*Baluart*, 12.II.1921).

A més dels avions, els dirigibles també jugaven un paper en la conquesta de l'aire. D'un d'aquests dirigibles ha quedat constància a *L'Eco*: "A mediodía de ayer, cuando había mayor animación en nuestra playa, divisóse hacia oriente el majestuoso movimiento de un dirigible que, con su barquilla llena de pasaje, evolucionó sobre el mar, emprendiendo luego su regreso a Barcelona. El espectáculo fue emocionante, pues el aparato maniobró a poca distancia de tierra, pudiendo contemplar a maravilla, no sólo los nu-

merosos bañistas, sino cuantos otros vecinos, apercibidos del suceso inesperado, acudieron a nuestra Ribera" (*Eco* 19.VIII.1923).

El 1926, *L'Eco* fa referència a dues notables proeses de l'aviació espanyola en la llarga distància, la travessa de l'Atlàntic i la del Pacífic. El vol de l'hidroavió Plus Ultra, des de La Rábida (Huelva) a Buenos Aires en set etapes, a una mitjana de 161 quilòmetres hora, tripulat per Ramon Franco, Julio Ruiz de Alda, Juan Manuel Duran i Pablo Rada, fou un gran èxit internacional. El vol començà el 22 de gener de 1926 i acabà el 10 de febrer a Buenos Aires. Això donà lloc a una instrucció del govern, dirigida als mestres nacionals, a fi que expliquessin als seus alumnes la importància d'aquesta travessia (*Eco* 7.II.1926). Per la seva part, l'ajuntament de Sitges féu hissar la bandera de l'estat per a commemorar l'efemèride (*Eco* 14.II.1926).

L'altra proesa fou realitzada pels aviadors Eduardo González-Gallarza i Joaquín Loriga, amb l'escuadrilla Elcano, formada per dos avions, que, en una trentena de dies, des del 5 d'abril a l'11 de maig, van anar des de l'aeròdrom de Cuatro Vientos, de Madrid, fins a Manila, passant, entre altres punts, pel Caire, Karachi i Saigon. El fet fou celebrat també per *L'Eco*, que explica que els pilots "llegaron a Manila salvando 17.020 kilómetros" (*Eco* 16.V.1926). A l'any següent, en el gener de 1927, Charles Lindbergh aconseguí travessar l'Atlàntic en vol directe de Nova York a París. La repercussió fou apoteòsica, però el 1932 el fill de Lindbergh fou segrestat i assassinat, cosa que commogué el públic. Malgrat que llavors jo tenia set anys, recordo com em va colpir la notícia.

L'anècdota d'un avió avariament aterrant a la nostra platja, que ja s'havia donat el novembre de 1919 i el febrer de 1921, tornà a repetir-se l'octubre de 1929, i aquest tercer aterrament forma ja part dels meus records personals. En tal mes i any, un avió de l'aeronàutica militar francesa de grans dimensions, aterrà a la platja del passeig Marítim per una avaria en un dels motors. Malgrat les dificultats de fer-ho en un lloc tan reduït, l'aterratge és realitzà feliçment (*Eco* i *Gaseta* 27.X.1929). A diferència de 1919, la complexitat mecànica de l'aparell era molt gran i un fuster local ja no era capaç de fer la reparació, de manera que va caldre esperar les peces adients.

L'avió va ser prop d'un mes a la platja, durant el qual els tripulants s'hostatjaren a l'Hotel Subur. Jo, que llavors tenia cinc anys, el vaig anar a veure cada dia. Feta la reparació, l'avió es disposà a sortir, amb un motor nou, cap a l'aeroport parisenc de Le Bourget (*Eco* 17.XI.1929). Els aviadors agrairen públicament a l'alcalde Pau Barrabeig i a Joaquim Sunyer la seva col·laboració, així com la de les forces de la guàrdia Civil que custodiaren l'aparell durant aquell espai de temps. Una multitud de veïns es congregà per veure com l'avió empenia el vol (*Eco* 24.XI.1929). Jo vaig assistir també al seu envolament, i encara recordo, vuitanta-set anys després, l'emoció d'aquell esdeveniment, que em semblà prodigiós.

(Continuarà)

EL MAS D'EN LIRI

Àngels Jordà i Alsina

Sant Liri o Lili, patró de Sitges

El mes de març de l'any 1697, el pagès hisendat Joan Selva,¹ en representació del consell de la universitat de Sitges, acompanyat per Narcís Avellà, notari reial de la vila, i dels també pagesos, Isidre Aravitg, sitgetà, i Josep Cusiner, natural de Ribes, va viatjar a l'abadia de Nostra Senyora de Montserrat per rebre una relíquia de sant Lli, és a dir, sant Linus papa, que el monestir donava al poble de Sitges. El dia de sant Josep de l'any sobredit, a la sagristia de l'abadia, el pare Joan Garcia, mestre de capella i sagristà major del monestir, en nom del pare abad, aleshores dom Joan Ximénez, va entregar a Joan Selva un os, d'aproximadament un pam de llargària, de la canyella del sant.²

En tornar de Montserrat, corresponent a l'honor fet al poble de Sitges, "Joan Selva, en nom de la dita universitat responnent, diu que la dita universitat la tindrà i revensiarà com a semblants relíquies se deu". I la relíquia de sant Lli es va dipositar a l'església parroquial. Segons es desprèn de l'assaig de Llopis i Bofill, l'altar de sant Lli devia estar situat al presbiteri, prop de l'altar major. L'any 1815, l'altar es va desmuntar per construir un altar major nou i la relíquia del sant es va traslladar a la capella de l'antic hospital de Sant Joan, a la sala d'arcs gòtics de l'actual museu Maricel de Terra: "Entremij d'arch y arch, a banda y banda dels murs, hi ha ls altars [...] de sant Bartomeu y de santa Tecla [i] lo de sant Liri, abdós de la parroquia, y que's traqueren al ésser construït l'altar major que hi veyem actualment".³

L'any 1699, el doctor Josep Romaguera, vicari general, va decretar que el 23 de setembre, diada de sant Lli, fos festa de precepte a la vila de Sitges. Però, potser per coincidència amb la festa de santa Tecla, des que se'n té notícia escrita, els sitgetans, i sobretot els pagesos, que tenien el sant com a protector de les collites, celebraven la seva festivitat l'endemà de la festa major. La festa de sant Lli, dita de la bona collita, consistia en un ofici solemne, processó amb la relíquia i el cant dels goigs del sant⁴, que tenen com a tornada, els versos "Puig que sou tan poderós / i en Sitges molt venerat, / siau lo nostre advocat, / sant Liri, màrtir gloriós".

L'any 1900, mossèn Josep Bricullé i Masó⁵, rector de Sitges entre 1893 i 1914, va decidir canviar l'advocació de l'altar de sant Lli per la de Nen Jesús de Praga. A partir d'aquest moment es fa difícil seguir la pista de la relíquia. Quan l'any 1910, Charles Deering va comprar l'antic hospital, mossèn Bricullé va regalar l'altar del Nen de Praga al col·legi dels germans maristes, potser, com deixa entreveure Soler i Tasis⁶, amb la relíquia de torna.

A partir de l'arribada de la relíquia a Sitges, els llibres de baptisme parroquials comencen a enregistrar nadons

amb el nom del sant. No són gaires, però surten al llarg de tot el segle XVIII, normalment acompanyant el primer nom de la criatura i a voltes combinat amb el de Bartomeu, el nostre sant patró. Mai no apareix escrit com Lli, sinó amb una varietat de vulgarismes: Liri, Lliri, Lili, Lilio, Lillio o Lileo. Per esmentar-ne un de prou conegut, el notari Manuel Llopis i Falç, que seria propietari de la casa Llopis, avui Museu Romàntic, va ser batejat, el 26 d'agost de 1745, amb els noms Manuel Bernardí i Lili.

Els Robert del mas Vivons

En els inicis del segle XVII, a Sitges vivien diverses famílies amb el cognom Robert i una d'elles era la d'un pagès anomenat Magí. La casa de Magí i Margarida Robert⁷ estava situada al carrer Major,⁸ a la banda de muntanya, passat el carrer de Jafre, l'actual carrer de Pau Barrabeig. Correspon avui al número 44, can Cassanyes. Era al costat del portal del Cap de la Vila, és a dir, el portal de la muralla Nova o del Raval⁹, que era en el lloc on el carrer Major s'eixampla, a uns 10 metres de l'actual carrer de Mossèn Fèlix Clarà. A partir d'ell començaven les terres extramurs anomenades genèricament lo Cap de la Vila.

Al capbreu de 1611, Magí Robert, a més de la casa del carrer Major, declarava diverses propietats agrícoles, entre elles un mas amb una casa de pagès, "in qua ditg mansus est construït", anomenat el mas Vivons, "in loco voccato Recreus", que era com es coneixia la partida situada a l'oest del torrent de can Milà dels Ferrers.¹⁰ El mas Vivons, avui a l'urbanització Vallpineda, limitava a l'est amb les terres del mas Carol o Querol¹¹. Per tant, el mas Querol era entre el mas Vivons i l'actual polígon de les Pruelles –vulgarment polígon de Mas Alba–. Tots dos masos afrontaven al nord amb el terme de Ribes.¹²

Els Robert del mas Vivons tenien un fill anomenat Francesc, que, vers 1633, es va casar amb Mònica Raven-tós. En els capítols matrimonials signats abans del matrimoni, Magí i Margarida Robert van nomenar el seu fill hereu universal dels seus béns. Però Francesc Robert mai no va arribar a heretar perquè, va morir abans que el seu pare, el mes de juny de l'any 1643. A càrrec de l'avi van quedar la vídua i tres fills: Josep, nat en 1636, Francesc, nat en 1641 i Andreu, nat pòstum, a finals del 1643.

Cap a 1648, quan Magí Robert fou enterrat¹³, els nés encara eren petits i, per això, el repartiment de l'herència dels capítols esmentats no es va fer fins a l'any 1659. No disposem de documentació al respecte, només en tenim notícia pel capbreu de 1680, però la pràctica habitual era que, llevat de les legítimes o dots per als fills segons, el primogènit fos declarat hereu del patrimoni familiar. Si això va ser així, ho fou el nét gran, Josep Robert i Raven-

El mas d'en Liri en el començament que es va convertir en el Pacha

tós —"posessa per Josephum Rubert agricola, fratrem meum" ¹⁴—, mentre que la seva mare va ser usufructuària de la casa pairal del carrer Major. ¹⁵

Josep Robert i Raventós degué morir abans de 1670, ben segur que sense descendència, ja que en el mes de febrer d'aquell any ens consta, fet davant de Josep Burguès, notari de la vila, un segon repartiment de l'herència entre Andreu, el seu germà petit, i un nebot, anomenat Josep, ¹⁶ fill orfe de Francesc Robert i Raventós, l'altre germà, i de la seva esposa, Magdalena Girona. Josep, nat el mes d'agost de 1667, va heretar amb només tres anys. Per tant, tenint en compte que el seu pare havia mort i que a finals de l'any 1670 la seva mare va contraure segones núpcies amb Magí Sagarra, mariner, és molt probable que la seva part d'herència continués essent gestionada per la família paterna. Fins i tot és possible que el nen creixés al carrer Major, a casa de l'àvia.

Anys després, el dia 8 de desembre de 1689, Josep Robert i Girona, pagès, es casà, a l'església parroquial, amb Tecla Aravítg i Llopis. La parella es va instal·lar a la partida de les Parellades, un sector que tot just es començava a urbanitzar; i on Magí Robert declarava, en el capbreu de 1611, la propietat d'un hort anomenat l'hort del Palmer. ¹⁷ Josep Robert i Tecla Aravítg vivien en l'actual carrer de Bonaire, que llavors era carrer de les Parellades. De fet el carrer de les Parellades no anava, com ara, del Cap de la Vila en direcció al pou Vedre, sinó que, a l'altura del cañer de Sant Josep, feia un angle recte i baixava a mar per l'avui carrer de Bonaire. Després, quan el carrer de les Parellades va passar a tenir el recorregut actual, es va donar al carrer de Bonaire el nom que té avui.

Allà, a l'actual número 10 —casa Bonaventura Robert i Galceran—, una mica més amunt de l'actual carrer de Joan Tarrida, hi havia la vivenda dels Robert i Aravítg, en "el sòl de la terra ab dos aposentos y un poch de eixida y al primer sostre ab dos aposentos". Mentre, Andreu Robert i Raventós (1643-1717), l'oncle, vivia a la casa pairal del carrer Major, amb la seva esposa Caterina Solà, ¹⁸ el fill hereu, que també es deia Andreu, i la família d'ell. La vivenda consistia "ab sinch aposentos petits y una eixida al sòl de la terra y quatre aposentos al primer sostre".

Així doncs, a finals del segle XVII, Josep Robert i Girona ja s'havia casat i tenia família. Per a mantenir-la conreava la seva part del mas Vivons, que aleshores ja estava dividit entre ell i l'oncle Andreu, i que havia heretat de l'avi Magí. ¹⁹ Des d'aleshores, el topònim Vivons desapareix, substituït, successivament, per "lo mas Recreus" (cadastre de 1716), "el Mas" (cadastre de 1722), "lo mas de Rubert" o "demun de casa Milà" (cadastre de 1772), fins arribar al darrer i més conegut actualment "mas d'en Liri".

L'any 1716, segons el padró que acompanya el cadastre, Tecla Aravítg, ja vídua, continuava vivint al barri de les Parellades amb cinc fills, dos nois i tres noies. El fill gran, anomenat Francesc, tenia dinou anys i era pagès; el petit, d'uns set anys, es deia Josep. ²⁰ Al Sitges d'inicis del segle XVIII, dir-se Josep Robert no era gens extraordinari. En el padró abans esmentat n'hi ha un grapat i, d'aquest, mitja dotzena eren veïns de l'avui carrer de Bonaire, per això Josep Robert i Aravítg era conegut com en Liri. Això de Liri no era cap motiu, sinó el segon nom amb què havia estat batejat, en honor del tercer sant patró la vila. Al cadastre, la vídua, a banda de la vivenda familiar, declarava també les terres del mas Recreus i una vinya a l'Estanyol, que en circumstàncies normals hauria heretat Francesc Robert i Aravítg de no haver mort, pels volts de 1719 ²¹, sense deixar descendència. Per això, l'hereu del patrimoni familiar fou, finalment, el seu germà Josep, en Liri, que va acabar donant nom al mas.

Les declaracions cadastrals de les dues branques de la família Robert de l'any 1716 ja no fan esment de l'antiga casa de pagès del mas Vivons, que almenys l'any 1680 ²² encara era dempeus. Possiblement, la vella masia es trobava en mal estat i per tant en desús, però en cap cas desapareguda del tot, ja que els cadastres de 1716 i de 1722 ²³ parlen d'un mas, és a dir d'una casa de pagès amb els conreus que l'envolten. D'altra banda, l'any 1772 ²⁴ Josep Robert i Aravítg, dit Liri, declara una casa amb masoveria, i Teresa Coll, vídua de Magí Robert i Ballester, nét de l'oncle Andreu, una altra. Els masovers eren Josep i Jaume Comas, pare i fill.

Aquesta duplicitat, que continua durant el segle XIX, ²⁵ s'endevina en el *Plano geométrico del término jurisdiccional de Sitges*, de l'any 1860. ²⁶ Malgrat haver-hi dibuixada una sola edificació en forma de lletra L girada, es tracta, en realitat de dues cases enganxades, una a l'est sobre les terres dels Robert del carrer Major, i l'altra a l'oest sobre la propietat dels hereus d'en Liri. En tenim confirmació l'any 1967, quan el nou propietari de la masia del mas d'en Liri, Ricard Urgell i Martí, va fer obres per adequar-la a sala de ball, i consta que va modificar dues cases veïnes, paret per paret. ²⁷ Tot plegat ens fa pensar que en

algun moment del segle XVIII, les famílies Robert van restaurar, i tal vegada també ampliar, la vella masia per posar-hi masovers. Això degué generar que totes dues cases, malgrat ser dues propietats diferents, rebessin popularment de, manera conjunta, el nom de mas d'en Liri. Avui els terrenys del mas formen part de la urbanització Vallpineda, i les dues cases de pagès veïnes son la discoteca Pachà.

Els Robert del mas d'en Liri

Segons testament atorgat davant de Joan Pau Ferrer i Sala, notari de la vila, l'hereu de Josep Liri Robert i Aravitg (1709-1788) i de la seva esposa Coloma Romeu i Pujol, fou el seu fill Bartomeu (1736-1806). Aquest, que era pagès com el seu pare, es va casar dos cops. Primer amb Bàrbara Ballester i Llopis i, en segones núpcies, el 10 de juliol de 1794, amb Maria Batlle i Oliveras. En aquell mateix dia, el seu fill, Bonaventura Robert i Ballester (1769-1828) ho feu amb Maria Francesca Galceran i Batlle, filla de la seva madrastra.

El fill, Bonaventura Robert i Galceran, va marxar, a finals del 1818, quan només tenia quinze anys, a Santiago de Cuba²⁸ a reunir-se amb el seu germà Bernat per a dedicar-se al comerç. Sembla que les coses li van anar força bé i a mitjans de segle va poder tornar a la península a viure de les seves rendes americanes. Casat amb M^a del Carme Duran, la parella es va instal·lar a Barcelona, on, l'any 1856, va batejar, a l'església de la Mare de Déu de Betlem, el seu fill primogènit amb el nom de Bonaventura.

Malgrat viure a Barcelona, els Robert i Duran van mantenir les seves propietats sitgetanes, el mas d'en Liri i la casa pairal del carrer de Bonaire, que el 1853 es bastí de bell nou. La família hi va fer llargues estades; fins el punt que el 19 de desembre de 1895 Bonaventura Robert i Duran es va casar a la parròquia de Sitges, amb una noia veïna del carrer, Josefina Vidal i Vidal, filla de Josep Vidal i Martí (1829-1897),²⁹ alcalde de la vila entre 1885 i 1889. Els darrers Robert del carrer de Bonaire, propietaris del mas d'en Liri fins als anys 60 del segle passat, van ser els seus fills Bonaventura i Carme Robert i Vidal.

L'altre mas d'en Liri, dels Robert del carrer Major, va anar passant d'hereu en hereu fins arribar a Magí Robert i Milà (1782-1824), casat amb Raimunda Amell i Torrents (1781-1868), pubilla de ca l'Amell de la muntanya. A partir d'aquí les coses canviaren perquè les següents propietàries del mas foren dones. Primer Francesca Robert i Amell (~1803-1858), casada amb Magí Forment i Masó (~1799-1834), comerciant de Santiago de Cuba, on administrava una de les tendes del seu pare, Rafael Forment i Crusats (1762-1847).³⁰

I després la seva filla, Josepa Forment i Robert (~1823-1869) que va ser la darrera hereva que va tenir el cognom pairal. Josepa es casà, l'any 1847, amb Magí Cassanyes i Bis (~1822-1896), conegut per en Deutó. D'aleshores ençà, la casa del carrer Major s'anomena can Cassanyes. El nuvi era fill de Magí Cassanyes i Pasqual (1788-1859),³¹ cap d'una nissaga de comerciants, que en el seu temps foren els principals distribuïdors de pesca salada de la vila. Tenien dos grans magatzems, un al capdamunt del carrer Major, cantonada a la plaça, i l'altre era can Borrego, al carrer de la Carreta, on venien bacallà sec, arengades i, sobretot, tonyina salada portada des d'Isla Cristina (Huelva) en el llagut Santa Rosa, manat pel patró Bartomeu Brell i Rosés, el famós Bernardillo (Sitges ~1809 - Vilanova i la Geltrú 1867).³²

Magí Cassanyes i Josepa Forment foren pares de Magí Pau Cassanyes i Forment (1853-1907), alcalde de Sitges en 1893 i 1894, i avis del crític d'art i dibuixant, Magí Albert Cassanyes i Mestre (Sitges 1893 - Barcelona 1956).³³ Ell fou l'últim d'aquesta branca dels Robert que posseï l'altre mas d'en Liri. L'any 1943³⁴ el vengué a l'escultor, decorador i interiorista Ramon Marinelló i Capdevila (Terrassa 1911 - Barcelona 2002). Llevat de Magí Albert Cassanyes, que durant el període de la guerra civil hi va fer algunes estades, cap dels descendents d'aquell Magí Robert del capbreu de 1611 va viure permanentment al mas. Ambdues branques de la família Robert hi tenien masovers. Alguns d'aquests, també foren coneguts pel nom de la propietat en què treballaven. Un dels més coneguts fou el popular geganter Josep Milà i Mirabent,³⁵ el Pepito del mas d'en Liri.

Notes

¹ Joan Selva, pagès hisendat del carrer d'en Tacó, membre del consell de la universitat de Sitges, fou elegit batlle de la vila el mes de maig de l'any 1697 en substitució de Joan Falç i Rosell, el Capità (*Llibre d'actes del Consell 1693-1705*)

² *L'Amic de les Arts* n° 18, 30.IX.1927, p.94. *Acta de donació de la relíquia de Sant Lli*

³ Joan LLOPIS I BOFILL: *Assaig històric sobre la vila de Sitges*, Sitges (GES) 1977, p. 106 i 116. *L'Assaig* va ser escrit el 1891, per tant, l'altar major de l'any 1815 al que fa referència l'autor no es l'actual, que data del 1966

⁴ *Baluart de Sitges*, 24.VIII.1901. "Notícies religioses: Demà diumenge festa de precepte i votiva de poble, a les deu del matí professó de las reliquias de Sant Liri per l'interior del temple, cant dels goigs y ofici solemne a veus y orga".

⁵ Roland SIERRA I FARRERAS: *Diccionari biogràfic de sitgetans*, Sitges (Ajuntament de Sitges) 1998, p. 73.

⁶ Josep SOLER I TASIS: *La sitgetaníssima església de Sant Joan Baptista*. Josep Soler i Tasis (1876-1955), director de l'Eco, va fer en els anys posteriors a la guerra, en el romiatges sitgetans a Montserrat, unes conferències que es conserven manuscrites. En la de l'any 1946 parlà de la capella de l'antic hospital de Sant Joan.

⁷ APS. *Llibre Òbits 1626-1647*, 30.IV.1643: Enterrament de Margarida esposa de Magí Robert, pagès del carrer Major

⁸ AHS. *Capbreu 1611*, p. 13: Magí Robert, pagès declara una casa al carrer Major que afronta a l'E amb Francesc Llopis, al S amb el dit carrer, a l'O amb Pere Puig, olim vero in Camino de Jafre (el camí de Jafre sortia del Cap de la Vila), i al N amb Gonsalvo.

⁹ Ignasi Mª MUNTANER: *El terme de Sitges i la seva rodalia. Els seus noms de lloc* (2 vols), Sitges (GES) 2016, vol. I, p. 384.

¹⁰ Recreus: terres lliandants a l'E amb el torrent de can Milà dels Ferrers i al N amb el terme de Ribes (vegi's Muntaner, *obra citada*, vol.

II, p. 486). El torrent de can Milà baixa des de la carena entre Sitges i Ribes, al nord de la urbanització Vallpineda fins a Sota el Fondac, voreja la carretera de Ribes pel costat de la Madriguera i de can Milà dels Ferrers, masia situada a la banda O de la dita carretera, al N de la rotonda del camí dels Capellans, per, finalment, desembocar a la Bassa-rodonà (vegi's MUNTANER, *obra citada*, vol. I, p. 363)

¹¹ Vegi's MUNTANER, *obra citada*, vol. II, p. 480

¹² AHS. *Capbreu 1611*, p.13: Magí Robert, pagès del carrer Major, declara la propietat d'un mas a la partida de Recreus, anomenat el mas Vivons, que afronta a l'E amb les terres del mas Carol, al S part amb Francesc Llopis, sitgetà habitant en Sant Feliu de Guixols (abans Benet Girona) i part amb Joan Rodès, a l'O part amb un altra propietat de Magí Robert i part amb Llorenç Guimerà (abans Jaume Guimerà), i al N amb el terme de Ribes. *Capbreu 1611*, p. 259 v: Jaume Cabanyes, pagès, vidu de Margarida, germana de Magí Robert, casat en segones nupcies amb Marianna Ballester, declara ser propietari d'una peça de terra campa al mas Carol, que afronta a l'O amb el mas Vivons, propietat de Magí Robert, i al N amb el terme de Ribes

¹³ APS. *Llibre Òbits 1626-1647*, 26.VI.1643: Enterrament de Francesc Robert, fill de Magí Robert, pagès del carrer Major. *Llibre Desposoris 1641-1723*, 9.VIII.1648: Casament de Francesc Aravítg, pagès, fill de Bartomeu i Caterina, amb Margarida, filla de Magí Robert i Margarida, difunts. A l'Arxiu Parroquial falten els llibres òbits d'entre els anys 1647 i 1676

¹⁴ AHS. *Capbreu 1680*, p. 91: Andreu Robert i Raventós, pagès

¹⁵ AHS. *Capbreu 1680*, p. 94: Mònica Raventós, vídua de Francesc Robert, pagès,

¹⁶ AHS. *Capbreu 1680*, p. 91: Andreu Robert i Raventós, pagès, "divisione facta per Josephum Gibert, Petri Saborit et alios expertos nominatos ad dividendum hereditatem [...] in meo favore et Josephi Rubert nepotis mei".

¹⁷ AHS. *Capbreu 1611*, p. 13: Magí Robert, pagès declara la propietat d'un hort anomenat l'hort del Palmer, situat al camí de l'hort del Castell, a la partida de les Parellades, a l'E de la Bassa-rodonà (vegi's MUNTANER, *obra citada*, vol. I p. 139)

¹⁸ APS. *Llibre Desposoris 1641-1723*, 6.VI.1670: Casament d'Andreu Robert i Raventós, fill de Francesc, pagès difunt, i Mònica, viva, amb Caterina Solà, filla de Montserrat, pagès de Vilanova de Cubelles, difunt, i Caterina, viva

¹⁹ AHS. *Cadastrre 1716, Declaració cadastral de Tecla Aravítg i Llopis, vídua de Josep Robert i Girona, pagès del carrer de les Parellades*: Una peça de terra, part vinya blanca, negra, i malvasia i part muntanya rocosa, a lo mas de Recreus, que afronta a l'E amb Francesc Llopis, apotecari (abans Francesc Llopis de Sant Feliu de Guixols), al S amb Macià Marrugat, pagès, casat amb Maria Rodès (abans Joan Rodès), a l'O part amb Andreu Robert i Raventós, pagès, i part amb Pere Ferret, fuster, casat amb Maria Ballester (abans Magí Ballester, abans Llorenç Guimerà) i al N part amb el dit Andreu Robert i part amb el terme de Ribes. *Cadastrre 1716, Declaració cadastral d'Andreu Robert i Raventós, pagès del carrer Major*: Una peça de terra, part vinya negra i part muntanya rocosa, a lo mas de Recreus, que afronta a l'E amb Tecla Aravítg i Llopis, vídua de Josep Robert i Girona, pagès del carrer de les Parellades, al S amb Macià Marrugat, pagès, a l'O part amb Tecla Aravítg, vídua Robert, i part amb Pere Ferret, fuster; i al N amb el terme de Ribes.

²⁰ APS. *Llibre Baptismes 1699-1714*, 10.XII.1709: Baptisme de Magí, Josep i Lilio, fill de Josep Robert i Girona, pagès i de Tecla Aravítg i Llopis.

²¹ APS. *Llibre Desposoris 1641-1723*, 10.VII.1718: Casament de Francesc Robert i Aravítg, pagès, fill de Josep, pagès difunt, i de Tecla, viva, amb Teresa Benaprés i Llopis, filla de Joan, pagès, i Maria, difunts. *Llibre Desposoris 1641-1723*, 16.VI.1720: Casament de Teresa Benaprés i Llopis, vídua de Francesc Robert i Aravítg, amb Bartomeu Llopis i Figueres, Bernardí, mariner del carrer de la Carreta, vidu de Magdalena Matalí i Febrer, fill de Bartomeu, mariner i de Magdalena (a l'Arxiu parroquial falten els llibres d'òbits entre els anys 1706 i 1754).

²² AHS. *Capbreu 1680*, p. 91: D'Andreu Robert i Raventós, pagès, "vocati mas Vivons [...] in qua dicta petia terra sine gleva dictus mansus est constructus et edificatus".

²³ AHS. *Cadastrre 1722, n° 374*: Peça de terra situada al Mas, propietat de Tecla Aravítg, vídua de Josep Robert i Girona. *Cadastrre 1722, n° 253*: Peça de terra situada al Mas, propietat d'Andreu Robert i Solà

²⁴ AHS. *Cadastrre 1772, n° 333*: Peça de terra situada a la partida dita lo mas de Rubert, propietat de Josep Liri Robert i Aravítg, pagès, afronta a l'E amb Marià Quadras, al S amb Josep Sidós, a l'O amb Teresa Coll, vídua de Magí Robert i Ballester (nét d'Andreu Robert i Raventós) i al N amb el terme de Ribes. *Cadastrre 1772, n° 334*: Peça de terra situada a la partida dita "demun de casa Milà", propietat de Teresa Coll, vídua de Magí Robert i Ballester, afronta a l'E i a l'O amb Josep Liri Robert i Aravítg, pagès, al S amb Josep Sidós, i al N part amb el dit Josep Liri Robert i part amb el terme de Ribes. *Cadastrre 1772, n° 335*: Peça de terra situada a la partida dita "demun de casa Milà" propietat de Josep Liri Robert i Aravítg, pagès, afronta a l'E i al N amb Teresa Coll, vídua de Magí Robert i Ballester, al S amb Joan Puig, i a l'O amb Bàrbara Ballester i Llopis, casada amb Bartomeu Liri Robert i Romeu (fill de Josep Liri Robert i Aravítg). *Cadastrre 1772, Casas esparcidas por el término, n° 626*: Casa de propietat de Josep Liri Robert i Aravítg, pagès, masover Jaume Comas, fill de Josep. *Cadastrre 1772, Casas esparcidas por el término, n° 625*: Casa de propietat de Teresa Coll, vídua de Magí Robert i Ballester, masover Josep Comas

²⁵ AHS. *Esborrany del padró de 1842*: Mas d'en Liri, inhabitada. Mas de Raimunda Amell i Torrents, vídua de Magí Robert i Milà: Cristòfol Portas masover. AHS. *Esborrany del padró de 1849*: Mas d'en Liri: Francesc Soler, masover. Mas de Raimunda Amell i Torrents, vídua Robert: Josep Vivó masover.

²⁶ AHS. *Plano geométrico del término jurisdiccional de Sitges*, any 1860: n° 140 i 142, propietat de Bonaventura Robert i Galceran (a) Liri, i n° 141, propietat de Raimunda Amell i Torrents, vídua de Magí Robert i Milà

²⁷ *Historia de la Urbanització Vallpineda*, Sitges (Societat Cooperativa de Vallpineda).

²⁸ Arch Gen de Indias. *Fondo Ultramar. Expedientes sobre licencias de embarque*, 16.IX.1818: "Buenaventura Robert y Galceran, natural de la villa de Sitges de edad de 15 años solicita se le conceda licencia para pasar a la ciudad de Cuba a la compañía de su hermano Bernardo del comercio de aquella ciudad". Id., 5.IX.1828: "Bartolomé Robert y Galceran, [...] permiso para pasar a la ciudad de Cuba con el fin de unirse a la tienda de comercio de su hermano Buenaventura". Id., 10.I.1835: "Antonio Robert y Galceran [...] pide licencia para pasar a Santiago de Cuba al fin de reunirse a su hermano Buenaventura residente en aquella ciudad".

²⁹ Roland SIERRA I FARRERAS: *Diccionari biogràfic de sitgetans*, Sitges (Ajuntament de Sitges) 1998, p. 40.

³⁰ David JOU I ANDREU: *Els sitgetans a Amèrica i diccionari d'americanos*, Sitges (GES) 2008, p. 296

³¹ Vegi's JOU I ANDREU, *obra citada*, p. 271

³² Emerencià ROIG I RAVENTÓS: *Sitges dels nostres avis*, Sitges (GES) 1994, p. 91.

³³ Vegi's SIERRA I FARRERAS, *obra citada*, p. 103 i 105

³⁴ AHS. *Cadastrre de rústica any 1932*.

³⁵ AHS. *Padró 1911*: Mas d'en Liri: masovers família Milà i Mirabent